

Турченко Г.Ф.

Запорізький національний університет

Стьопочкін М.М.

Запорізький національний університет

БОРОТЬБА ЗА ХАРКІВЩИНУ В ПЕРШІЙ СОВЕТСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ (1917–1918 РР.) ТА НОВІТНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ (2014–2024 РР.) ВІЙНАХ

В статті обґрунтовуються загарбницькі наміри Росії захопити Харківщину в період Першої советсько-української (1917–1918 рр.) та Новітньої російсько-української (2014–2024 рр.) війн. Проведено історичні аналогії. Зазначено, що вказані війни мають ознаки гібридних конфліктів. Висвітлено внутрішньополітичну ситуацію в Харкові напередодні його захоплення російськими більшовиками. Характеризується тактика більшовиків по захопленню Харкова, зокрема проведення незаконного більшовицького «з'їзду» в місті в 1917 р. Описуються невдалі спроби проросійських заколотників здійснити переворот в Харкові в 2014 р. Розкривається хронологія захоплення Харківщини в Першій советсько-українській війні (1917–1918 рр.). Описано плани російських більшовиків перетворити Харків в свій головний військовий плацдарм та політичний центр на території України в Першій (1917–1918 рр.) та Другій (1918–1921 рр.) советсько-українській війнах. Висвітлюється швидке просування росіян на території Харківщини під час повномасштабного російського вторгнення в 2022 р. Описано невдалі спроби росіян закріпитися в місті. Вказується на антибільшовицьку позицію більшості харків'ян в Першій советсько-українській війні (1917–1918 рр.) та проукраїнську позицію містян під час повномасштабного російського вторгнення в 2022 р. Контрнаступ, який було проведено українськими військовими частинами на Харківщині сумісно з німецько-австрійськими військами в Першій советсько-українській війні (1917–1918 рр.) визнано блискавичною та успішною військовою операцією. Контрнаступ українських військових в 2022 р. звільнив від загарбників територію Харківської області. Доведено, що втрата Харкова в 1917 р. обумовила швидке захоплення влади в Україні. Натомість збереження Харкова в 2022 р. вберегло українців як від російського бліцкригу так і від низки псевдоісторичних маніпуляцій російського керівництва.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Російська Советська Республіка, Україна, Росія, Харків, російсько-українські війни.

Постановка проблеми. Актуальність розглянутої теми полягає в тому, що Перша советсько-українська (1917–1918 рр.) та Новітня російсько-українська (2014–2024 рр.) війни мають історичні аналогії. Одна з головних стратегічних цілей для росіян, яка прослідковується в обох війнах, це захоплення Харкова. Розглядаючи історичні аналогії, які мають місце у вказаних російсько-українських конфліктах, важливо відокремити і розглянути саме ті аспекти, які стосуються спроб росіян захопити Харків. Необхідно встановити, чому це місто, в силу певних історичних обставин, росіяни вважають важливим «плацдармом» в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Події Першої советсько-української війни (1917–1918 рр.), в т. ч. спроби російських

більшовиків встановити контроль над Харковом, розглядаються в багатьох працях, зокрема в праці Турченко Ф., Каганова Ю., Турченко Г. [17]. Загальний розгляд розбудови українського війська та перебіг Першої советсько-української війни (1917–1918 рр.) висвітлено в праці Тинченко Я. «Новітні запорожці. Війська Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918». У вказаній праці описано ключові події на Харківщині [15]. Більш деталізований виклад подій в Харкові, зокрема політичні передумови і початковий етап встановлення більшовицького контролю в місті, розкрито в статті Гавриленко, О. Логвіненко І. «Більшовицький переворот у Харкові: як це було» [2]. Більш ширша картина перебігу звільнення Харківщини міститься у спогадах сотника армії Української Народної Республіки Монке-

вича Б. «Похід Болбочана на Крим» [9]. У вказаній праці розкрито перебіг наступу армій, битв, задіяних військових формувань та озброєння, які мали місце на Харківщині в 1918 р. Початкові події «русской весны» в Харкові в часи Новітньої російсько-української війни, спроби росіян проголосити «Харківську Народну Республіку» подаються в документальній хронології Штефанова О. «Предыстория войны. Рождение «народных республик»» [13]. Ситуація та настрої у Харкові, оборона міста та деокупація Харківщини в час повномасштабної російсько-української війни подається в документальному фільмі «Битва за Харків» [4], в статтях Нечепоренко О. «Нескорене місто. Як вдалося захистити Харків, не допустити окупації?», «Ми – мішені у тирі», «Як Харків живе з постійними обстрілами» [10; 11] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення історичних аналогій в подіях Першої советсько-української (1917–1918 рр.) та Новітньої російсько-української (2014–2024 рр.) війн, зокрема в боях за Харків.

Виклад основного матеріалу. В Новітній російсько-українській війні (2014–2024 рр.) українці зіштовхнулися з військовим імперіалізмом РФ, яка має мету окупувати, без винятку, всі українські території. В Першій советсько-українській війні (1917–1918 рр.) українці також зазнали агресії з боку советської Росії. Особливу цінність для Росії становлять ті українські міста, які вважаються історичними центрами. В першу чергу мова йде про Київ, як сказав В. Путін, «мать городов русских». Головне вістря атаки в Першій советсько-українській (1917–1918 рр.) та Новітній російсько-українській (2014–2024 рр.) війнах було спрямоване на Київ. Проте, окрім наміру захопити Київ, існує ще одна, теж важлива ціль російської експансії. Мова йде про спроби росіян захопити Харків.

Перша советсько-українська (1917–1918 рр.) та Новітня російська-українська (2014–2024 рр.) війни мають ознаки гібридних війн. У вказаних війнах керівництва ленінської та путінської росії створювали під своїм протекторатом незвані квазідержавні утворення на території України. В Першій советсько-українській війні такими утвореннями були «Донецько-Криворізька радянська республіка» (проголошена 9–14 лютого 1918 р.), «Одеська радянська республіка» (проголошена 17 січня 1918 р.) та «Радянська республіка Тавриди» (проголошена 19 березня 1918 р.) [16, с. 92–103]. В Новітній російсько-українській війні, схожим чином, такими утвореннями були «Луганська/Донецька Народні Республіки».

Сучасні квазідержавні утворення використовували власні військові формування, т. зв. «ополченцев». Радянські «республіки» використовували сили місцевих більшовиків. Радянське керівництво навіювало міф про т. зв. «громадянську війну» на території України.

Але історичні аналогії прослідковуються не тільки у цьому. Важливе місце у сучасній російсько-українській війні посідає боротьба за Харків. Боротьба між советською Росією та УНР теж велася за це місто.

Нагадаємо, 25 жовтня 1917 р. (за ст. ст.) в Петрограді до влади прийшли російські більшовики, які проголосили Росію Республікою советів [17, с. 61]. Невдовзі після цього в Києві 7 листопада 1917 р. (за ст. ст.) Українською Центральною Радою було проголошено III Універсал про створення Української Народної Республіки. Діячі Центральної Ради не визнали російських більшовиків і вважали їх прихід до влади незаконним. В свою чергу російські більшовики не визнавали Українську Народну Республіку, як окрему державу, і почали вимагати її негайного приєднання до советської Росії. Російські більшовики з самого початку були налаштовані встановити контроль над Києвом. Ними було здійснено спроби більшовицьких переворотів в Києві. Перший заколот 29–31 жовтня 1917 р. (за ст. ст.) не приніс бажаного результату. Другий 30 листопада 1917 р. (за ст. ст.) взагалі закінчився провалом – 1-ша українська сердюцька дивізія роззброїла більшовицьких заколотників [17, сс. 66–67]. Після цього більшовики організували 3–5 грудня 1917 р. (за ст. ст.) в Києві «Всеукраїнський з'їзд советів» на якому планували «оголосити» про створення «советської» України. Але і тут їх спіткали невдача – більшість учасників з'їзду підтримали Центральну Раду [17, с. 68]. У розпал більшовицького з'їзду до Центральної Ради був надісланий ультиматум; в разі невиконання якого більшовики погрожували відкритою війною [15, с. 8]. Центральна Рада відкинула вимоги більшовиків. У відповіді Генерального секретаріату на ультиматум більшовиків, яка була відправлена 5 грудня 1917 р. (за ст. ст.), тогочасна внутрішньополітична ситуація, яку в Росії створили більшовики, була названа не інакше як «анархія, економічні, політичні та господарчі розрухи» [18, с. 512]. Того ж самого дня, навіть не дочекавшись офіційної відповіді від Центральної Ради, 5 грудня 1917 р. (за ст. ст.) / 18 грудня 1917 р. (за н. ст.) Совнакром оголосив про стан війни з Центральною Радою [17, с. 69]. Почалася Перша советсько-українська війна.

Окрім Києва, Харків став другою головною ціллю російських більшовиків. Напередодні Першої советсько-української війни (1917–1918 рр.) в Харкові існували представницькі органи, які були сформовані з різних політичних партій та сил. Це, в першу чергу, Військово-революційний комітет та Слобідська Українська Рада. Також певний вплив мали Харківська Рада робітничих та солдатських депутатів, Виконавчий комітет Донецького і Криворозького басейну, Міська Дума [2, с. 49]. Через наявність різних політичних органів, партій та сил в Харкові спостерігалася унікальна ситуація, при якій не було домінування якоїсь конкретної політичної сили. Більшовики в Харкові і на Харківщині не мали значної підтримки серед населення. Харківська газета «Южный край» в номері від 16 листопада 1917 р. виразила осуд «большевизму» і його «вождям», назвавши «большевистское возстаніє» не інакше як «отвратительный кровавый бунт» [20]. Багато харківських міських та губернських органів, навіть радянських за своїм форматом, виступали проти свавілля російських більшовиків. Зокрема представники Харківської губернської селянської ради, які були присутні на Всеукраїнському з'їзді советів в Києві. Вони публічно викрили на з'їзді нечестні дії делегата від більшовиків В. Шахрая, коли той намагався дати неправдиві свідчення [18, с. 503].

Вже після початку Першої советсько-української війни, 8 грудня 1917 р. (за ст. ст.) вранці, більшовики раптовим ударом захопили Харків. Більшовицькі загони Р. Сіверса та М. Ховріна, які прибули з Росії, вступили до міста. Роблячи вигляд того, що, начебто, російські більшовики не планують залишатися в місті довгий час, а лише наступають через Харків на донського отамана Каледіна, вони окопалися в місті [2, с. 51]. Окупований Харків став більшовицьким плацдармом в Україні. Туди надходили головні військові сили більшовиків з Петрограду, Москви, Твері, Тули, Мінську та із Західного фронту [17, с. 69; 15, с. 10]. 12 грудня 1917 р. (за ст. ст.) в Харкові був створено головний військовий штаб більшовиків на чолі з колишнім кадровим офіцером В. Антоновим, який здійснював командування більшовицькими військами в Україні [15, с. 10]. Більшовики дуже швидко нарощували свої сили в Харкові. В грудні 1917 р. до міста майже щоденно прибували ешелони з Росії [17, с. 72]. Отже Харків, після невдалих спроб захопити Київ, став головним плацдармом в Україні для більшовиків.

Однак, окрім цього, російські більшовики зробили Харків також і власним політичним цен-

тром. Вони вдалися до методу «з'їзду та перевороту». На наступний день після захоплення міста російсько-більшовицькими військами, 9 грудня 1917 р. (за ст. ст.) більшовики провели в Харкові свій «з'їзд», який був безпідставно проголошений «всеукраїнським». На «з'їзді» були присутні тільки більшовицькі делегати Донецького-Криворозького басейну та частина делегатів з Києва, які, після невдачі на «Всеукраїнському з'їзді советів», перемістилися в Харків. Інші регіони України на цьому «з'їзді» не були репрезентовані [17, с. 69]. 12 грудня 1917 р. (за ст. ст.) харківський більшовицький «з'їзд» самочинно проголосив «УНР республікою советів робітничих, солдатських і селянських депутатів». В Харкові був створений також і більшовицький «уряд» [17, с. 69]. Демократична багатопартійна ситуація, яка була в Харкові напередодні приходу російських більшовиків, була замінена на жорсткий контроль з більшовицького петроградського центру.

Окрім методу «з'їзду та перевороту» російські більшовики вдаються до прямої військової агресії. На початку Першої советсько-української війни (1917–1918 рр.) більшовики перейшли в активний наступ на Харківщині. Просуваючись з Харкова вони атакували 13 грудня 1917 р. (за ст. ст.) станцію Лозова. Ця станція мала важливе географічне положення на шляху більшовиків до Каледіна. Українські війська, які дислокувались в Лозовій (підрозділи Сімферопольського полку ім. П. Дорошенка) відбили наступ більшовиків. Також харківські та московські червоногвардійці здійснили сумісний поход на Чугуєв. Офіцери та вихованці українізованого Чугуєвського військового училища були розбиті більшовиками [15, с. 10–11].

В самому Харкові 26 грудня 1917 р. (за ст. ст.) російські більшовики захопили стратегічні об'єкти – в т. ч. головний телеграф та міські залізниці [5, с. 169]. Не дивлячись на те, що в місті вже довгий час орудували російські більшовики, в Харкові залишалися військові формування Центральної Ради. 23 грудня (за ст. ст.) більшовики роззброїли українізований бронедивізіон. В ніч на 28 грудня (за ст. ст.) російські більшовики роззброїли українські формування в Харкові – 2 Український та Чигиринський полки і остаточно захопили місто [15, с. 12; 2, с. 53]. Місцеві харківські більшовики на чолі з Артемом намагалися завадити росіянам роззброювати українські формування, проте, під тиском росіян, припинили спроби [2, с. 52].

Перебування окупаційних російсько-більшовицьких військ в Харкові супроводжувалося конфліктом з містянами. Харків'яни не підтримували окупантів, а росіяни себе поводили в місті свавільно та нахабно. Навіть місцеві харківські більшовики виказували обурення. В той же час керівництво російсько-більшовицьких окупаційних військ в Харкові було невдоволене, тим, що місцеві мешканці не співпрацюють з росіянами і не допомагають їм [2, с. 53]. Бажаної підтримки російські більшовики в Харкові так і не отримали.

Одночасно з Харковом більшовиками було захоплено Катеринослав, який боронили Гайдамацький курінь та українізований 134 Феодосійський полк [15, сс. 11–12]. Невдовзі після цього більшовики з боями захопили 30 грудня 1917 р. (за ст. ст.) станцію Лозову. Після цього вони почали стрімкий наступ українським Лівобережжям захоплюючи нові міста і села. Було захоплено Синельникове, Олександрівськ, Павлоград та інші населені пункти [5, с. 169].

6 січня 1918 р. (за ст. ст.) головнокомандуючий більшовицькими військами в Україні В. Антонов оголосив про загальний наступ своїх військ у напрямку Полтава-Київ. Більшовики розпочали свій головний наступ з Харківщини, з двох напрямків, де вони змогли закріпитися, з Харкова та Лозової [17, с. 73; 15, с. 12]. Харків та Харківщина виконували задачу одного з основних більшовицьких плацдармів. З іншого напрямку, з Білорусі, мали наступати на Київ через Чернігівщину інші більшовицькі війська [15, с. 12]. «Харківську групу» більшовицьких військ, яка була сформована з російських та харківських червоногвардійців, очолював М. Муравйов, помічник В. Антонова [15, с. 12]. 6 січня (за ст. ст.) війська Муравйова захопили Полтаву. Військовий гарнізон Полтави не чинив опору загарбникам сподіваючись на мирну та безпечну для містян передачу міста більшовикам [15, с. 12]. Проте війська Муравйова в захопленій Полтаві влаштували криваву різанину [17, с. 74]. Більшовицькі війська на чолі з Муравйовим продовжили свій наступ з Полтави далі. Через якийсь час вся Лівобережна Україна була під контролем російських більшовиків.

Ситуація змінилася із укладанням Брест-Литовського мирного договору між Українською Народною Республікою та Четверним союзом, який було укладено 27 січня 1918 р. (за ст. ст.) [17, с. 82]. Українські військові частини та німецько-австрійські війська розпочали сумісний контрнаступ проти більшовицьких військ в Україні [15, с. 17].

Контрнаступ тривав, в т.ч. і на Харківському напрямку, на якому наступали українські військові частини на чолі з талановитим полковником П. Болбочаном. Зі звільненої Полтави українські війська продовжували наступ на Лозову і Харків. Більшовики намагалися декілька разів зупинити наступ – під ст. Водяною або на своїй добре укріпленій лінії оборони Мерчик-Огульці-Мерефа. Проте наступаючі українські війська взяли ст. Огульці. Також українські вояки заблокували більшовицький загін на ст. Люботин, яка мала сполучення з Харковом, в якому знаходились основні сили більшовиків. Відрізані і деморалізовані більшовики панічно відступали і залишили велику кількість озброєння і техніки. Як писав у своїх мемуарах Б. Монкевич, сотник української армії, більшовицька трофейна «здобич» «доставила все необхідне для» української «дивізії» [9, сс. 74–76]. Залишатись і окопатись в Харкові, щоб тримати в ньому затяжну оборону, більшовики не наважились. Тим паче, що містяни не виказували їм ніякої підтримки.

В результаті успішного контрнаступу союзних військ російські більшовики стрімко залишали українські території. 7 квітня 1918 р. українські війська увійшли в Харків [15, с. 17]. В той же час в Харків вступили і німецькі війська, які наступали з напрямку Конотоп-Суми-Югодухів-Люботин [9, с. 78]. Харків було визволено. В харківському наступі приймали участь наступні українські військові формування: полк ім. П. Дорошенка, Запорізький кінно-гірській гарматний дивізіон ім. К. Гордієнка, 2-гий Запорізький полк, автопанцирний дивізіон та інші військові формування [9, с. 75].

В Першій советсько-українській війні (1917–1918 рр.) Харків став військовим плацдармом та політичним центром для російських більшовиків. Під час Другої советсько-української війни (1918–1920 рр.) російські більшовики, знову захопивши Харків, проголосили його «столицею» советської України. Російськими більшовиками советська «столиця» протиставлялася Києву, який довгий час був під контролем Директорії. Статус советської «столиці» Харків зберігав до 1934 р. [17, с. 121].

В Новітній російсько-українській війні (2014–2024 рр.) Харків теж став однією з перших цілей для росіян. 21 листопада 2014 р. в Україні розпочалася Революція гідності, в результаті якої була повалена влада проросійської маріонетки В. Януковича.

У відповідь проросійські сили, як і російські більшовики свого часу, теж вдалися до спроб

організувати в Харкові свій «з'їзд» і здійснити в місті «переворот». В Харкові 22 лютого 2014 р. у Палаці Спорту відбувся з'їзд депутатів обласних рад від «Партії регіонів». На з'їзді планувалося оголосити невизнання Майдану і законність влади В. Януковича. Проте В. Янукович на цей з'їзд не приїхав. А його поплічники – губернатор харківської області М. Добкін та мер Харкова Г. Кернес не наважилися на переворот [13].

Окрім вказаного «з'їзду» в місті відбувалися вуличні мітинги прихильників і ворогів Євромайдану [14]. 6 квітня 2014 року проросійські мітингувальники спробували штурмом захопити Харківську облдержадміністрацію. Проросійські мітингувальники пішли штурмом також на харківську міліцію, яка захищала облдержадміністрацію. Під час захоплення облдержадміністрації проросійські сили спробували проголосити так звану «Харківську Народну Республіку». В критичний момент в ситуацію втрутився спецназ, який 8 квітня зачистив будівлю облдержадміністрації від проросійських заколотників. Облдержадміністрація була остаточно повернута під контроль української влади [13]. Метод «з'їзду та перевороту» в Харкові не приніс Росії успіху. Проросійських заколотників не підтримували місцеві харків'яни, через, що у заколотників не було достатньо сил та ресурсів, щоб захопити будівлю облдержадміністрації та утримувати її.

Путінське керівництво побачило, що, в цілому, ідея т. зв. «Новоросії» провалилася, і більшість південно-східних українських територій залишилися під контролем України. У відповідь російське керівництво пішло на відкриті агресивні дії. Однією з головних цілей російського вторгнення залишалось захоплення Харкова та Харківщини.

24 лютого 2022 року російські війська розпочали повномасштабне військове вторгнення в Україну. Перші вибухи у Харкові лунали на самому початку війни. 24 лютого 2022 року, о п'ятій годині ранку, Харків почали обстрілювати росіяни [3]. Того ж самого дня було поранено першого цивільного харків'янина [11]. Українські військовослужбовці, які знаходились поблизу Харкова, очікували вторгнення. Вони знаходились задалегідь в полях, а не в самому місті. «Сценарій повномасштабного вторгнення розглядався, як найгірший, але ми до нього також були готові», – розповідає начальник штабу харківського добровольчого підрозділу «Фрайкор» Б. Войцеховський. Військовослужбовці Збройних Сил України, Нацгвардії та «Фрайкору» зреагували в перший день вторгнення швидко та мобільно. Вже о пер-

шій годині дня ними були зайняті бойові позиції на Північній Салтівці [11]. В перший же день вторгнення росіяни, разом з бронетехнікою, зупинилися в селі Циркуни, яке знаходилося за 2 км від Харкова. Проте були там знищені [4].

Росіяни продовжували спроби прорватися у місто. Проникнення російських військовослужбовців в Харків відбулося на північній околиці міста, в районі Салтівка. Українські військовослужбовці атакували і змусили росіян відступити від міста. 27 лютого 2022 р. російські спецпризначенці знову проникли безпосередньо в саме місто і спробували закріпитись в міській школі №134, проте теж були знищені [4]. Також в місто декілька разів з інших напрямків безрезультатно проривалися інші ворожі групи, але жодна з них не змогла закріпитися. Українські війська відбивали наступи росіян. Місцеві мешканці Харкова виказували рішучий та сміливий спротив окупантам. Варто відзначити активну співпрацю і допомогу харків'ян українським військовослужбовцям. Зокрема, коли відбувалося проникнення російських диверсантів на територію міста, харків'яни вчасно повідомляли про місцеперебування російських військовослужбовців [4]. Олег Синегубов, голова Харківської військово-цивільної адміністрації, зазначав, що російські військові були «абсолютно деморалізовані» і «у Харкові українським військам здаються цілі групи по 5–10 осіб» [8]. Боець нацгвардії, на позивний «Пітбуль», який відбивав росіян в районі П'ятихаток, розповідав, як українські військові зупиняли росіян на околицях Харкова. За його словами, російські колони, коли по ним відкривали вогонь, не зупинялися, щоб правильно перегрупуватися і дати бій, і продовжували на повному ходу їхати. Росіяни не очікували спротиву, і коли він почався були абсолютно розгублені [11].

В Новітній російсько-українській війні (2014–2024 р.), як і в Першій советсько-українській (1917–1918 рр.), Харків та Харківщина мали стати одним з основних плацдармів для росіян в Україні. З Харківщини росіяни планували наступати далі вглиб території Лівобережної України, в т. ч. планували прорватися до російського угруповання на Донбасі. Інші російські угруповання наступали на територію України з території Білорусі. Ці напрямки наступу проходили через Київщину та Чернігівщину.

Проте, росіяни так і не змогли зайти в Харків. Українські військовослужбовці, які боронили Харків, при організованій і своєчасній допомозі цивільних містян, відбили усі спроби росіян про-

зватися в місто. Після цього росіяни, що так і не змогли закріпитися в самому місті, почали масовані обстріли Харкова. 1 березня 2022 року було обстріляно Харківську ОВА [7]. Росіяни обстрілювали і інші об'єкти державного значення, зокрема харківську міську Раду [19]. Окрім обстрілів об'єктів державного значення росіяни обстрілювали і цивільні об'єкти – зокрема дитячу обласну лікарню і багатоповерхові житлові будинки.

Згодом українські військові зуміли закріпитися на виїздах з міста. В травні 2022 року почалась деблокада міста – українські війська перейшли в перший контрнаступ на харківському напрямку. Головною задачею для українських військ було відтіснити російські війська від міста задля того, щоб росіяни не змогли обстрілювати Харків з ствольної артилерії та танків. Згодом українськими військами була узята Мала Рогань та інші населенні пункти. Росіяни були змушені відтягнути свої сили від міста [4].

За словами начальника штабу оперативно-стратегічного угруповання військ «Хортиця», А. Баргилевича, ще в квітні 2022 року, під час планування першого контрнаступу на Харківщині, був задум використовувати харківський напрямок для майбутніх великих наступальних операцій [4]. Проте спершу українським командуванням харківська операція задумувалась як невелика за масштабом і локальна. Планувалась тільки блокування Ізюму і захоплення Балаклєї та інших населених пунктів [4]. Чіткої ідеї деокупації всієї Харківщини тоді не було.

В липні та серпні 2022 р. почалась підготовка до наступу на харківському напрямку. Особливо важливу роботу у підготувальній фазі операції відіграли українські артилеристи. За словами Андрія Маліновського, начальника центру об'єднаної вогневої підтримки ОСУВ «Хортиця», в цей період українські артилеристи щоденно працювали по російським військам. В ніч перед наступом вони нанесли точні вогневі удари по ворожим пунктам керування. В результаті у російських військах, які знаходилися на передових лініях, була порушена комунікація та зв'язок. Це стало однією з причин того, що контрнаступ українських військ був проведений успішно [4].

В перший же день контрнаступу було прорвано оборону противника. На 11 вересня 2022 р. було відомо про звільнення сіл Байрак, Нова Гусарівка, Щурівка й Вільхуватка [6]. Із звільненням цих населених пунктів почався контрнаступ українських військ на Харківщині. Вся операція з самого початку стала блискавичною.

У росіян була суцільна дезорганізація, багато російських підрозділів тікали навіть без бою. В результаті операції українськими військовими було захоплено стільки трофейної бойової техніки, що навіть з'явилося жартівливе висловлювання – «російський лендліз» [4].

В результаті наступу було звільнено майже всю Харківську область. Небезпека окупації Харкова мінімізувалась. Проте Харків довгий час потерпав від постійних обстрілів з боку росіян. З різновиду зброї, яку використовують росіяни, були Іскандери, С-300, безпілотники. Обстріли міста відбувалися майже щодня, навіть в передсвяткові дні. 29 грудня 2023 р. о 5-й та 7-й ранку росіяни здійснили один з наймасованіших обстрілів міста. Ввечері, 30 грудня, по Харкову були випущені «Іскандери» [10].

Після успішного контрнаступу українських військ в Курській області і після того, як керівництво США дало офіційний дозвіл бити тією зброєю, яку вони передали Україні, по території РФ, інтенсивність обстрілів Харкова значно скоротилася. Як розповідає депутат харківської облради Олександр Скорик: «Ми вже дві доби спимо спокійно» [12].

Проте росіяни відновили систематичні обстріли міста, тепер вже КАБаами. Зокрема 20 вересня 2024 р. місто було обстріляне КАБаами, одне з влучань було біля медзакладу [1]. Харків по цей день обстрілюється КАБаами.

Як зауважив Р. Грищенко, командир 127-ї окремої бригади територіальної оборони України, захоплення Харкова було принципово важливим для росіян. Захопивши Харків росіяни могли би вдатись до різних маніпулятивних дії експлуатуючи політику советської історичної пам'яті. В разі захоплення Харкова російські пропагандисти могли би розповідати, що Харків, а не Київ, є «справжньою» столицею «справжньої» України; що столичний Київ – це щось несправжнє, прозахідне і т.д. [4].

Висновки. Отже Перша советсько-українська (1917–1918 рр.) та Новітня російсько-українська (2014–2024 рр.) війни мають багато спільного. В обох конфліктах Росія створювали квазідержавні утворення, які використовували власні військові «формування»; російське керівництво використовує в обох війнах вигадану тезу «громадянської війни» на території України. Харків став важливою ціллю росіян. Спроби захоплення Харкова у вказаних конфліктах проходило двома методами: метод «з'їзд та переворот» і відкрита військова агресія. В Харкові під час Першої советсько-української війни була суцільна дезорганізація, багато російських підрозділів тікали навіть без бою. В результаті операції українськими військовими було захоплено стільки трофейної бойової техніки, що навіть з'явилося жартівливе висловлювання – «російський лендліз» [4].

їнської війни (1917–1918 рр.) перший і другий методи російсько-більшовицької експансії спрацювали; проте в Новітній російсько-українській війні (2014–2024 рр.) в Харкові так і не зміг відбутися проросійський заколот. Наявність того, що Харків досі неокупований вказує, що і другий метод теж не приніс бажаного результату. Харкову та Харківщині росіяни відводили роль головного військового плацдарму та політичного центру в Україні. Героїчна стійкість українських військових, належне стратегічне розуміння ситуації українським командуванням та необхідна військова

підтримка союзників зумовили те, що Харків був швидко визволений в 1918 р. і досі залишається неокупованим у 2024 р. Саме антибільшовицька та проукраїнська позиції харків'ян сприяли швидкому визволенню міста в 1918 р. і успішному його захисту в 2022 р. Визволення Харкову в Першій советсько-українській війні стало великою поразкою більшовиків. Збереження Харкова в Новітній російсько-українській війні унеможливило перетворення міста в російський плацдарм і зберегло українське суспільство від низки псевдоісторичних маніпуляцій з боку пропагандистів РФ.

Список літератури:

1. Вдруге за 20 вересня росіяни вдарили по Харкову: влучили у Шевченківському, Київському і Холодногірському районах. *Суспільне. Харків*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://suspilne.media/kharkiv/840935-vibuhi-u-harkovi-vdruge-za-20-veresna-rosiani-vdarili-pomedzakladu-v-centralnij-castini-mista/>
2. Гавриленко О. Логвіненко І. Більшовицький переворот у Харкові: як це було. *Наукові записки кафедри українознавства Харківського університету*. Харків: Основа, 1994.
3. Горун О. Перший день війни у Харкові: хроніка 24 лютого 2022 (фото, відео). *Об'єктив*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2023/02/24/pershij-den-vijni-u-harkovi-hronika-24-lyutogo-2022-foto-video/>
4. Документальний фільм «Битва за Харків». *ТСН*. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=QbzkzvnucC8&t=3s&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D
5. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. Т. 1. Документально-наукове видання / Упоряд.: К. Галушко. Київ: Темпора, 2002. 320 с.
6. Залужний про Харківський напрямок: «До виходу на державний кордон залишається 50 км». *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zaluzhnyi-kharkivshchyna-prosuvannia/32028463.html>
7. Іванець, О. Ракетний обстріл Харківської ОДА рік тому показав рівень агресії рф. *Армія. INFORM*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2023/03/01/raketnyj-obstril-harkivskoyi-oda-rik-tomu-pokazav-riven-agresiyi-rf/>
8. Лисогор І. Контроль над Харковом і Чугуєвом повністю наш, наступ ворога йде на трьох напрямках. *LB.UA*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://web.archive.org/web/20220227120030/https://lb.ua/society/2022/02/27/507146_kontrol_nad_harkovom_i_chuguievom.html
9. Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим: Спогади / Редактор-упорядник Р. М. Коваль. Київ: Наш формат, 2014. 272 с.
10. Нечепоренко О. «Ми – мішені у тирі». Як Харків живе з постійними обстрілами. *BBC News Україна*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9r2rdnlqgyo>
11. Нечепоренко О. Нескорене місто. Як вдалося захистити Харків, не допустити окупації? *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/kharkiv-viyna-lyutu-2022/32284813.html>
12. Після дозволу США бити їхньою зброєю по рф Харків перестали обстрілювати. *UKRRAIN Український дощ*. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ukrain.com/pislya_dozvolu_ssha_biti_ihnoyu_zbroeyu_po_rf_harkiv_perestali_obstrilyuvati.html
13. Предыстория войны. Рождение «народных республик». Документальный фильм. *Олександр Штефанов*. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=nyphRYUC_Tk&ab_channel=%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%A8%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2
14. Соколинська О. Чорне перше березня 2014-го в Харкові. *Газета «День»*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/article/den-ukrayiny/chorne-pershe-bereznya-2014-ho-v-kharkovi-0>

15. Тинченко Я. Новітні запорожці. Війська Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918: науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2010. 112 с.
16. Турченко Г. Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.). Запоріжжя: Просвіта, 2005. 324 С.
17. Турченко Ф., Каганов Ю., Турченко Г. Історія України (1914–1945): підручник для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра у галузі гуманітарних наук. Запоріжжя: «Гельветика», 2021. 368 С.
18. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. Т. 1: 4 березня – 7 грудня / упоряд. В. Верстюк та ін.; відп. ред. В. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 1996.
19. Харківську міську раду обстріляли росіяни. *Центр Новин. Інформаційне агентство*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.centernews.com.ua/?p=344502>
20. Южный край: ежедневное издание. Харків, 1917 – 3 листопада. *Харківські періодичні видання*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://escriptorium.karazin.ua/items/c7d02409-3e74-461f-9fd9-ebdafd56d21d>

Turchenko G.F., Stopochkin M.M. THE STRUGGLE FOR KHARKIV OBLAST IN THE FIRST SOVIET-UKRAINIAN (1917–1918) AND RECENT RUSSIAN-UKRAINIAN (2014–2024) WARS

The article substantiates Russia's aggressive intentions to seize Kharkiv Oblast during the First Soviet-Ukrainian (1917–1918) and New Russian-Ukrainian (2014–2024) wars. Historical analogies are made. It is noted that these wars have signs of hybrid conflicts. The domestic political situation in Kharkiv on the eve of its capture by the Russian Bolsheviks is highlighted. The tactics of the Bolsheviks to capture Kharkiv are characterized, in particular, the holding of an illegal Bolshevik «convention» in the city in 1917. The unsuccessful attempts of pro-Russian rebels to carry out a coup in Kharkiv in 2014 are described. The chronology of the capture of Kharkiv Region in the First Soviet-Ukrainian War (1917–1918) is revealed. The plans of the Russian Bolsheviks to turn Kharkiv into their main military base and political center on the territory of Ukraine in the First (1917–1918) and Second (1918–1921) Soviet-Ukrainian wars are described. The rapid advance of the Russians on the territory of the Kharkiv region during a full-scale Russian invasion in 2022 is highlighted. The unsuccessful attempts of the Russians to gain a foothold in the city are described. The anti-Bolshevik position of the majority of Kharkiv residents in the First Soviet-Ukrainian War (1917–1918) and the pro-Ukrainian position of the townspeople during the full-scale Russian invasion in 2022 are indicated. The rapid advance of the Russians on the territory of the Kharkiv region during a full-scale Russian invasion in 2022 is highlighted. The unsuccessful attempts of the Russians to gain a foothold in the city are described. The anti-Bolshevik position of the majority of Kharkiv residents in the First Soviet-Ukrainian War (1917–1918) and the pro-Ukrainian position of the townspeople during the full-scale Russian invasion in 2022 are indicated. The counteroffensive, which was carried out by Ukrainian military units in the Kharkiv region jointly with the German-Austrian troops in the First Soviet-Ukrainian War (1917–1918), was recognized as a lightning-fast and successful military operation. Counteroffensive of the Ukrainian military in 2022. liberated the territory of the Kharkiv region from the invaders. It has been proven that the loss of Kharkiv in 1917 led to the rapid seizure of power in Ukraine. Instead, preserving Kharkiv in 2022 saved Ukrainians both from the Russian blitzkrieg and from a series of pseudo-historical manipulations by the Russian leadership.

Key words: Ukrainian People's Republic, Russian Soviet Republic, Ukraine, Russia, Kharkiv, Russian-Ukrainian wars.